

ВДОСКОНАЛЕННЯ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ІСТОРИЧНОГО МІСТА

Осиченко Г.О., канд. арх., доцент кафедри ДАС і містобудування,
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

Анотація. У статті розглядаються питання гармонізації міського середовища, виявлені принципи гармонізації архітектурного середовища і прийоми реконструкції існуючої композиційної структури.

Ключові слова: композиційна структура міста, прийоми реконструкції, принципи гармонізації, історичне місто.

Аннотация. Осыченко Г.А. Совершенствование композиционной структуры архитектурной среды исторического города. В статье рассматриваются вопросы гармонизации городской среды, выявлены принципы гармонизации архитектурной среды и приемы реконструкции существующей композиционной структуры.

Ключевые слова: композиционная структура города, приемы реконструкции, принципы гармонизации, исторический город.

The summary. Osychenko G.A. Perfection of composition structure of the architectural environment of historical city. In the article questions of harmonization of the city environment are examined, principles of harmonization of the architectural environment and receptions of reconstruction of existing composition structure are revealed.

Key words: compositions structure of city, receptions of reconstruction, principles of harmonization, historical city.

Постановка проблеми. Негативне відношення до міського середовища і критику сучасного містобудування поєднує не тільки екологічні проблеми міст, а насамперед, невизначена композиція архітектурного середовища. Витоки цієї проблеми пов'язані з великими територіальними розмірами сучасних міст, коли їх стало складно сприймати як єдине ціле, а також з тим, що в містобудуванні поступово з епохи капіталізму втрачалось уявлення про місто як єдине ціле, що може сприйматися естетично. Панування функціональної парадигми в містобудуванні ХХ сторіччя ще більше посилює цю проблему, функціональна структура міст підмінила композиційну структуру, більшість сучасних міст втратили композиційну цілісність.

В той же час накопичений достатній матеріал з вивчення середовищної психології, який дозволяє визнати, що в композиційній побудові і гармонії знаходять відображення основні закони природи та особливості візуального сприйняття людини. Роботи, присвячені особливостям організації архітектурного середовища і психології сприйняття (Р. Арнхейма, А. А. Барабанова, М. Г. Бархина, Е. Л. Беляевой, М. Вертхаймера, В. Л. Глазичева, Г. Гібсона, А. В. Іконникова, В. А. Колясникова, К. Лінча, А.В. Степанова, В. А. Філіна, В. Т. Шимко, З. Ярگیної) свідчать про необхідність композиційної побудови міського середовища. Психофізичним сприйняттям людини пояснюється і необхідність використання художніх прийомів і засобів композиції при реконструкції міського середовища.

У зв'язку з цим одним із важливих питань архітектурної теорії є вдосконалення композиційної структури архітектурного середовища історичного міста, що й визначає актуальність даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведене дослідження є складовою частиною плану науково-дослідних робіт кафедри „Дизайну архітектурного середовища і містобудування” Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка з наукової проблеми „Оптимізація архітектурно-містобудівного середовища у природному довкіллі” (затвердж. Українською Академією архітектури, протокол № 24 від 28.12.2000р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архітектурна композиція, композиція окремих елементів міського середовища розглядалась в роботах: М. Бархіна, Ю. Божка, А. Вергунова, А. Іконнікова, Ю. Кішика, Д. Кострикіна, Н. Крижановської, А. Мардера, А. Раппапорта, Ю. Сомова, О. Тіца, Т. Устенко, О. Фоменко, О. Шила, В. Шимка, В. Щербаня та ін. Виведення законів композиції на макрорівень міських структур відбулося в роботах З. Яргіної, В. Білоусова, Л. Кулаги, К. Лінча, Л. Авдотїна, В. Владімірова, М. Баранова та ін., але і досі проблема удосконалення композиційної структури міста залишається центральною в теорії архітектури.

Мета статті – визначення поняття композиційна структура міста та класифікація прийомів удосконалення композиційної структури архітектурного середовища історичного міста.

Викладення основного матеріалу. Постановка питання гармонізації архітектурного середовища міста та удосконалення його композиційної структури потребує усвідомлення поняття «композиційна структура». В загальному значенні композиційна структура розглядається як зв'язки між елементами, що формують цілісність, виразність і гармонійність композиції.

Структура композиції міста характеризується ієрархічністю. Композиційна система нижнього рівня розглядається як елемент композиції наступного верхнього ієрархічного рівня. Композиція міста як система має принаймні три ієрархічних рівні: перший рівень, *макрорівень*, – це місто в цілому; другий рівень, *мезорівень*, – це фрагмент міського середовища у вигляді району, зони; третій рівень, *мікрорівень*, – це комплекс будинків, площа, вузол, вулиця або сама будівля [8].

Композиція площі, що формується окремими будівлями, стає елементом композиції міського району або вулиці. Вони в свою чергу стають елементами загальноміської композиції. Крім того, міське середовище являє собою складний синтез різнорідних художніх об'єктів архітектури, дизайну, монументального та прикладного мистецтва *композиційна структура яких автономна*, але підпорядкована єдиній містобудівній композиції (рис. 1) [6].

Композиційна структура міста – категорія композиції, яка описує побудову композиції міста: склад, кількість елементів, їх просторове розташування, спосіб та характер взаємозв'язку між елементами (синтаксис), що формують цілісність, виразність і гармонійність композиційної системи міста (рис.2) [2].

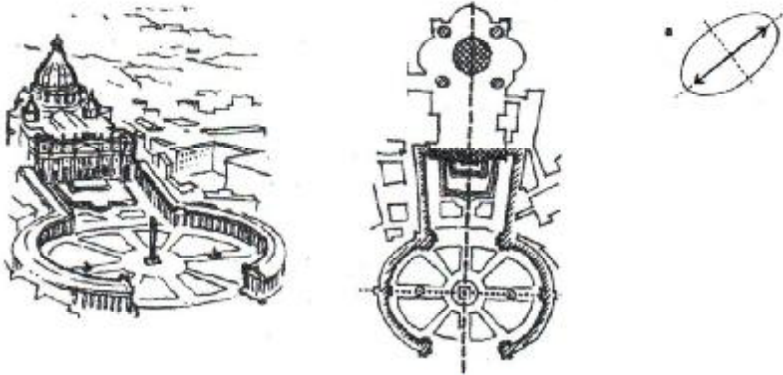

Рис 1. Композиційна структура мікрорівня. Площа Св. Петра, Рим.
Композиційна структура площі будується домінантно-акцентними зв'язками між елементами композиції (за матеріалами В. Шимко)

У ході досліджень історичних міст встановлено, що до елементів композиції міста належать: *архітектурні ансамблі, системи архітектурних ансамблів і вертикальних домінант міста, система композиційних районів міста, центр міста, композиційний каркас, розпланування, силует і панорами, внутрішні перспективи* (рис. 2) [2]. Кожен з цих елементів є *первісною цілісною композиційною системою* і повинен бути композиційно організованим і гармонійним, а наявність всіх елементів і зв'язки між ними забезпечують композиційну цілісність міста в цілому [2].

Із переходом на вищі рівні містобудівного проектування змінюється не тільки *склад елементів композиції, але і їх змістовність*, яка набуває більшу сміливість за рахунок зменшення частки образотворчої інформації і підвищення ролі образотворчо-символічної у планувальній композиції [2].

Враховуючі ці особливості композиційної структури міста слід визнати, що гармонізація та удосконалення композиції архітектурного середовища повинні відбуватися на трьох рівнях – ярусах композиційної структури міста – мікрорівні, мезо- та макрорівні. Але в залежності від містобудівного рівня на перший план виходять ті чи інші композиційні засоби і прийоми.

Всі **прийоми реконструкції композиційної структури** поділяються на два протилежних типа – збагачення існуючої композиційної структури відповідного рівня або її повна зміна (рис. 3).

До них відносяться такі прийоми, як *внесення в композицію нової головної домінанти, формування принципово нової структури, гармонізація існуючої структури та внесення нових акцентних елементів*. Визначені прийоми діють на всіх ярусах – ієрархічних рівнях організації міського середовища.

Вибір прийому перетворення існуючої композиційної структури буде залежить від багатьох *факторів*, в першу чергу, від ступеня цінності і ступеня збереження історико-культурної спадщини міста, динаміці розвитку міста, економічних і ідеологічних факторів, стану забудови тощо.

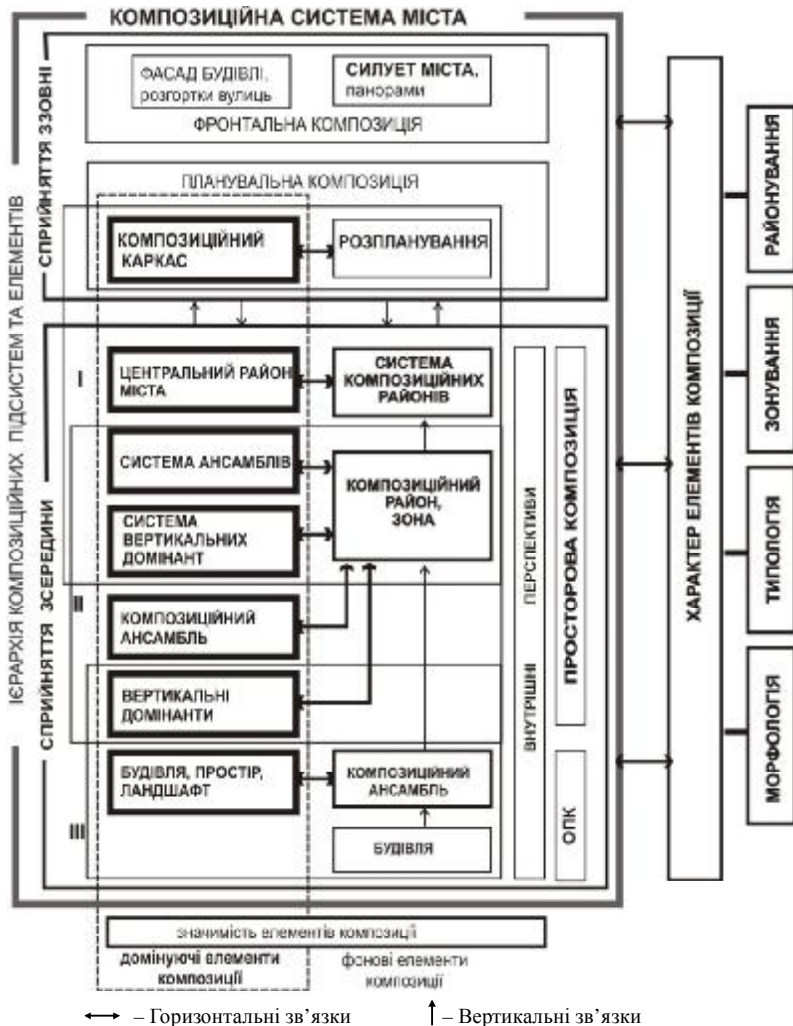

Рис. 2. Композиційна структура макрорівня. Композиційна структура міста

Зміна існуючої композиційної структури відбувається таким шляхом:

1) *Внесення в композицію нової домінанти.* До існуючої композиційної системи додається новий елемент, що перевершує за силою та значущістю всі існуючі елементи, перебудовується весь порядок композиційних супідрядностей, хоча існуючі елементи залишаються [6].

І хоча досить складно уявити зміну цілком композиційної структури великого міста, але такий прийом застосовується досить часто. Прикладом є міста Центральної України в епоху класицизму (початок XIX ст.) - Полтава, Біла Церква, Чернігів, в яких проектами перепланування створювалися нові

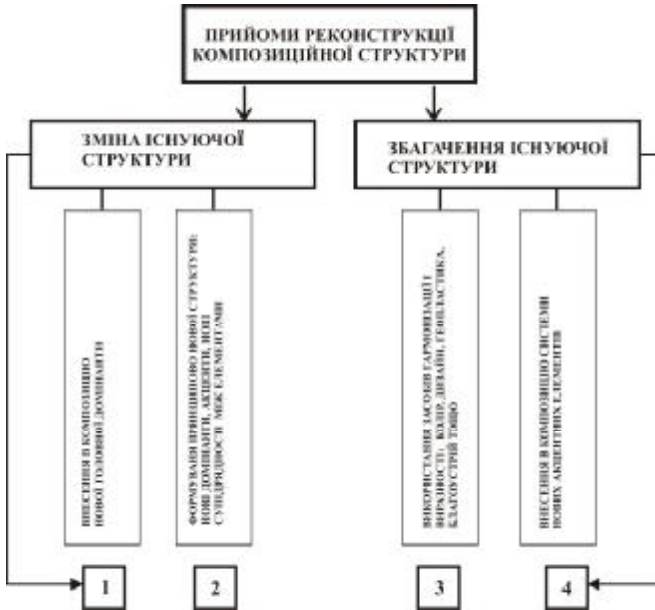

Рис. 3. Прийоми реконструкції композиційної структури архітектурного середовища.

композиційні центри за межами середньовічних міст. При реконструкції Полтави у 1803 році на периферії міста був створений новий адміністративно-торговельний центр міста – Кругла площа. Проект планування площі розроблений архітектором М. Амвросимовим у 1805 році. Домінування площі в композиції міста було закладено вже на рівні планувальної системи. Виразна центрична композиція плану досягається перетинанням восьми променів вулиць, кожна з яких була спрямована на існуючі архітектурні домінанти: монастир, собор та парафіяльні церкви. На сучасному етапі розвитку місто займає територію близько 11,5 тис. га, історичний центр - 900 га, діаметр Круглої площі міста становить 345 м, площа її всього 10 га. Але виразна композиція, роль в системі пішохідно-транспортного обслуговування, наявність соціально значимих споруд, композиційна цілісність визначають значення Круглої площі як центру композиції сучасного міста і відповідно його символу.

Більбао – найкрупніше місто країни Басків (450 тисяч), засновано на узбережжі ріки Нервіон в 1300 р., зараз промисловий центр Іспанії. Час в **Більбао** можна відраховувати від споруди музею Гугенхейма (до Гугенхейма і після Гугенхейма). Ніколи ні один із пам'ятників мистецтва і архітектури не змінював так радикально місто, як ця будівля. Оригінальна за формою будівля музею (арх. Франк Гері) – чужорідне тіло в структурі міста, контрастне по формах, конструкціях і матеріалах. Будівля буквально «підриває» існуючу морфологію і композиційну структуру міста. Але цей контраст і призводить до того, що музей стає центром всієї сучасної міської композиції.

Рис. 4. Музей Гугенхейма в Більбао

2) *Повна зміна існуючої композиційної системи.* Внесення нових домінант, акцентів, композиційних центрів, формування нових зв'язків між елементами, нових композиційних прийомів, тобто формування принципово нової композиційної системи з заміною всіх існуючих елементів [6].

Збереження існуючої композиційної структури з її збагаченням передбачає:

3) *Гармонізацію існуючої структури,* що зводиться до використання композиційних засобів, вибір яких залежить від ієрархічного рівня. На мікрорівні використовуються засоби виразності і гармонізації - колір, ландшафтний дизайн, геопластика, благоустрій, пропорції та ін., нове композиційне рішення відрізняється від існуючого не принципом, а якістю впливу на глядача. На макро- і мезорівні з'являється новий домінантний елемент на вільній території, без ломки існуючої форми, серед композиційних засобів на перший план виходять засоби організації простору.

4) *Внесення в композицію системи акцентних елементів:* „фізичний” об'єм нових елементів набагато менший загальної маси існуючих, використовується з метою упорядкування сукупності об'єктів із різними емоційно-художніми характеристиками [6].

Прикладом є перепланування міст Новгород-Сіверський, Ніжин в епоху класицизму (початок XIX ст.), коли історичні ядра середньовічних міст залишалися в якості композиційних центрів, а нові запроектовані елементи в межах існуючих центрів збагачували композиційну структуру. В 1955р. такий же прийом був застосований при розробці генерального плану міста Сан-Джимін'яно (Італія).

Г – єдність “тем”, що формують різні фрагменти ансамблю, 1 – криволінійні об’єми, 2 – прямокутні, 3 – круглі опори, 4,5 – ажурні конструкції вітражів і декоративних решіток;

Д – підпорядкованість частин, д-домінуюча маса споруди, А – акценти першого рангу, а – додаткові акценти;

Є – рівновага композиції (сума моментів сил правої частини приблизно дорівнюється сумі моментів лівої частини картини); Ж – перетікання “живих” мас і форм образує візуальну єдність ансамблю і потребує спеціальних прийомів пропорційного аналізу

А, В – визначенні принципи гармонізації синтезуються в цілісність, неповторність та впізнаваність образу споруди

Рис. 5. Комплексна гармонізація ансамблю (за В. Шимко)

Визначені прийоми застосовуються на всіх рівнях архітектурного середовища історичного міста. Закріплення зв'язків між визначеними рівнями є гармонізацією середовища. Але закони гармонізації використовують не тільки по вертикалі – від нижнього ярусу до верхнього, але і «по горизонталі», при аналізові окремих якостей кожного рівня і кожного елемента композиції. В. Ганзен виділив такі *принципи гармонізації* [1]: *повторюваність якостей цілого в його частинах* (введення ознаки цілого в елементи); *співвідпорядкованість частин* (виділення головних, другорядних і додаткових, нейтральних елементів); *співрозмірність, пропорційність і ритм*; *врівноваженість частин і цілого*; синтез всіх попередніх якостей в принципі *єдності візуальної організації об'єкта* (рис.5).

Висновки. З системної точки зору надано визначення поняття композиційна структура міста, що є складною ієрархічною системою, що розвивається у просторі і часі. Визначені окремі елементи міської композиції на всіх ієрархічних рівнях, наявність яких та зв'язки між ними забезпечують композиційну цілісність міста. Надаються прийоми реконструкції композиційної структури та принципи гармонізації архітектурного середовища.

Перспективи подальших досліджень становить вивчення особливостей проектування елементів композиційної структури міста.

Література:

1. Ганзен В.А. Восприятие целостных объектов. – Л.: Изд. ЛГУ, 1974. – 151с.
2. Осиченко Г.О. Методичні основи реконструкції композиційних структур історичних міст (на прикладі міст Центральної України): Дис. .. канд. арх. 18.00.01. – Харків, ХДТУБА: 2006. – 280с.: ил.
3. Основы формирования архитектурно – художественного облика городов./ Под редакцией В.Н. Белоусова и Л.Н. Кулаги.- М.: Стройиздат, 1981. – 190с.: ил.
4. Теория композиции в советской архитектуре /Л.И Кириллова, А.А. Стригалева, С.О. Хан –Магомедов и др; Под ред. Л. И. Кирилловой; ЦНИИ теории и истории архитектуры. – М.: Стройиздат, 1986. – 256с.: ил.
5. Шимко В.Т. Архитектурное формирование городской среды. – М.: Высшая школа, 1990. - 223с.: ил.
6. Шимко В.Т. Архитектурно-дизайнерское проектирование. Основы теории. - М.: «Архитектура – С », 2004. – 296 с.: ил.
7. Шимко В.Т. Архитектурно-дизайнерское проектирование городской среды: Учебник/ В.Т. Шимко. – М.: «Архитектура –С », 2006. – 384с.:ил.
8. Яргина З.Н. Эстетика города. – М.: Стройиздат, 1991. – 365с.: илл.

Надійшла до редакції 2.04.2008